GRAMMAR AND LOGIC WITH G. IVĂNESCU

ABSTRACT

G. Ivănescu argues that the language structure cannot be convincingly explained but through the structure of thought, and he takes grammar, with its first compartment morphology, as a proof terrain for this assertion. Since the parts of speech are at the very centre of morphology, in where all grammatical issues have their projection, G. Ivănescu proceeds to the logical analysis of the different parts of speech. Such an analysis leads him to the conclusion that the logical point of view in morphology and syntax is not distant from, but identical with the linguistic point of view. G. Ivănescu's theoretical position is shared by Romanian as well as foreign linguists pertaining to several generations and schools, such as Otto Jespersen, J. Kuryłovicz, Lucien Tesnière, Charles F. Hockett, Eugenio Coseriu.

Keywords: *language and thought*, *grammar and logic*, *morphology*, *parts of speech*, *definition of parts of speech*.

PRINCIPII ALE CERCETĂRII ISTORIEI LIMBII LA G. IVĂNESCU

CĂTĂLIN NICOLAU*

În lucrarea de față urmărim să prezentăm, în mod sintetic, principiile pe care, în concepția lui G. Ivănescu, ar trebui să le respecte cercetătorul istoriei unei limbi. În expunerea noastră avem în vedere două planuri: pe de o parte, urmărim planul metodologiei cercetării, iar, pe de alta, planul obiectului de studiu.

1. Planul metodologiei cercetării

Planul cercetării vizează principiile de ordin metodologic pe care, după savantul ieşean, trebuie să le aplice istoricul unei limbi. Din punct de vedere doctrinar, Ivănescu este, cel puțin într-o anumită privință, un antistructuralist, în sensul că respinge unele idei ale acestei orientări, pe care le consideră limitative în studiul istoriei limbii. Potrivit doctrinei structuraliste, limba evoluează prin ea însăşi, în virtutea unor tendințe interne şi independent de orice influență exterioară. Ivănescu a respins din ideologia structuralistă tocmai această idee a autonomiei limbii, întrucât, în concepția sa, tendința de a explica limba numai prin ea însăşi implică izolarea ei de „omul fizic, psihic şi spiritual şi de dezvoltarea societății" (Ivănescu 2000: 3); astfel, el a considerat că evoluția lingvistică este influențată de factorii interni limbii, însă ea este dirijată în special de factorii extralingvistici.

Din comentariile făcute de Ivănescu pe marginea felului în care diferiți cercetători au abordat fenomenul evoluției lingvistice (Ivănescu ms. nr. 52/6b)[1] putem deduce câteva trăsături care trebuie să caracterizeze orice expunere a istoriei unei limbi.

O primă condiție care trebuie respectată de cercetătorul diacroniei lingvistice este ca acesta să identifice în istoria limbii de care se ocupă etape de evoluție.

* Colegiul Tehnic „Ion Holban", Iaşi, str. Pantelimon Halipa, nr. 16, România.

[1] Vezi, de asemenea, secțiunile introductive ale unor studii mai complexe, precum Ivănescu 2000 sau Ivănescu 1950.

ALIL, t. LIII, 2013, Bucureşti, p. 251–256

BDD-A1178 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:03 UTC)

Potrivit lui Ivănescu, istoria unei limbi trebuie studiată şi prezentată etapizat, de la formarea ei până în epoca contemporană cercetătorului. El trebuie să fixeze „locul" transformărilor lingvistice identificate în istoria limbii studiate, simpla enumerare a acestora nefiind suficientă. Prin urmare, primul (şi cel mai important) criteriu de clasificare a fenomenelor diacronice este cel cronologic, care se referă la plasarea transformărilor lingvistice într-o anumită etapă de evoluţie lingvistică: „Dar într-o istorie a limbii române, ca şi a oricărei alte limbi, marile subdiviziuni trebuie să plece numai de la fazele de evoluţie ale limbii, de la epocile reale în care se descompune istoria ei. Atunci când vrem să scriem o istorie [...] a unei limbi, problema fazelor care se disting în dezvoltarea limbii este de o însemnătate capitală" (Ivănescu 1950: 8). Trebuie spus că, prin introducerea acestui imperativ al cronologizării fenomenelor, Ivănescu depăşeşte stadiul gramaticilor istorice şi al dicţionarelor etimologice[2]. Odată cu repartizarea faptelor de limbă pe epoci, Ivănescu recomandă gruparea acestora, în cadrul fiecărei etape, în funcţie de nivelul limbii (fonetică, morfosintaxă, lexic).

Un al doilea element de care, consideră Ivănescu, trebuie să ţină cont istoricul unei limbi se referă la necesitatea ca acesta să încerce să identifice cauzele fenomenelor lingvistice. Prin urmare, pentru cercetătorul ieşean, nu este suficientă simpla ordonare cronologică a transformărilor lingvistice, demersul respectiv trebuind dublat şi de justificarea acestor fenomene: lingvistul trebuie să încerce să determine, pe cât posibil, cauzele reale ale faptelor lingvistice. O asemenea abordare de tip cauzalist îl integrează pe Ivănescu în categoria pozitiviştilor, apropiindu-l totodată de cercetătorii din domeniile ştiinţelor naturii[3]. Un element distinctiv al metodologiei acestora este preocuparea pentru determinarea cauzelor care stau la baza producerii fenomenelor studiate. Ivănescu se înscrie în maniera de studiu pozitivistă tocmai prin consecvenţa cu care susţine necesitatea adoptării perspectivei *cauzaliste* în cercetarea fenomenelor diacronice, spre deosebire de alţi savanţi (precum Coşeriu), care consideră că în lingvistică trebuie să funcţioneze o perspectivă *finalistă*, orientată către determinarea scopurilor fenomenelor.

A treia trăsătură a unei istorii lingvistice priveşte relaţia dintre evoluţia unei limbi istorice şi cea a poporului care o utilizează. Ivănescu porneşte de la ideea existenţei unei strânse legături între istoria unui popor şi cea a limbii acestuia[4] şi, în

[2] Gramaticile istorice şi dicţionarele etimologice au reprezentat o primă etapă a studiilor lingvistice diacronice. Acestea prezentau fenomenele lingvistice înregistrate în evoluţia unei limbi, însă fără a le cronologiza, ceea ce nu oferea o imagine adecvată a istoriei limbii respective, ci mai degrabă una vagă şi incompletă.

[3] Pentru E. Coşeriu, pozitivismul reprezintă o metodologie de cercetare specifică mai ales ştiinţelor naturii şi utilizată şi de lingvişti secolului al XIX-lea (Coşeriu 2000: 23 sqq.).

[4] Ivănescu consideră că procesele de etnogeneză şi glotogeneză sunt inseparabile şi se implică reciproc: formarea unui popor se reflectă lingvistic prin naşterea unei limbi proprii, iar limba nou formată reprezintă o marcă a identităţii etnice a poporului care o vorbeşte de-a lungul întregii sale existenţe.

baza acesteia, elaborează un principiu al coordonării celor două evoluţii: etapele de dezvoltare ale unei limbi trebuie stabilite în corelaţie cu cele ale evoluţiei istorico-sociale a macrogrupului respectiv de locutori.

În al patrulea rând, G. Ivănescu avansează principiul separării studiului limbilor populare de cel al limbilor literare, susţinând că limbile vorbite, pe de o parte, şi cele de cultură, pe de altă parte, reprezintă două varietăţi, prin natura lor diferite, ale unei limbi istorice, întrucât factorii care le dirijează evoluţia sunt diferiţi. Astfel, el nu doar delimitează studiul graiurilor populare de cel al limbilor literare, ci susţine şi necesitatea adoptării unor perspective diferite de studiu pentru cele două varietăţi lingvistice; dacă, în cazul limbilor vorbite, Ivănescu propune o perspectivă cauzalistă, pentru limbile de cultură el consideră adecvată adoptarea unei perspective finaliste.

2. Planul obiectului cercetării

Celălalt plan pe care l-am avut în vedere este cel al obiectului cercetării. Ne referim la modul în care Ivănescu a conceput fenomenul diacronic: felul cum evoluează o limbă istorică, factorii care dirijează acest proces şi modul în care acţionează aceştia. Am arătat mai sus că savantul ieşean opinează că dezvoltarea lingvistică este un proces influenţat atât de factori interni, cât, mai ales, de factori extralingvistici, grupaţi în trei categorii: factori de ordin material sau fiziologic (baza de articulaţie), factori de ordin mental (baza psihologică) şi factori de ordin social (structura socială a poporului vizat).

Ivănescu preia de la mentorul său, A. Philippide, cu unele modificări, conceptul de bază de articulaţie, care, după acesta din urmă, se referă la conformaţia fizică a organelor articulatorii, socotită răspunzătoare pentru modul specific în care vorbitorii unei anumite colectivităţi lingvistice articulează sunetele. Ivănescu acceptă această perspectivă, însă consideră că în baza de articulaţie trebuie să fie inclusă şi totalitatea deprinderilor articulatorii ale unui popor. Aşadar, semnificaţia noţiunii de bază de articulaţie ar avea două componente, una referitoare la conformaţia organelor implicate în articularea sunetelor şi o alta, ce vizează obişnuinţele de articulare ale membrilor unei comunităţi lingvistice.

Baza articulatorie dirijează evoluţia limbii sub aspect fonetic, fiind răspunzătoare pentru schimbările fonetice suferite de o limbă în timp. Trebuie spus că acestea sunt considerate de Ivănescu cele mai importante schimbări, întrucât ele sunt cele care modifică „aspectul sonor" al unei limbi, făcând-o de nerecunoscut la un moment dat. De asemenea, susţine savantul, transformările fonetice afectează şi un alt nivel al limbii, ele având ca efect şi destructurarea sistemului morfologic.

Baza de articulaţie acţionează atunci când un popor adoptă sau i se impune o limbă nouă. Într-o asemenea împrejurare istorică, vorbitorii pronunţă sunetele noii

BDD-A1178 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:03 UTC)

limbi în conformitate cu obişnuinţele lor de articulaţie. Sub influenţa acestor habitudini, sunetele limbii recent adoptate suferă modificări parţiale sau chiar totale, limba nouă adaptându-se deprinderilor articulatorii ale vorbitorilor cărora le-a fost impusă. Cel mai la îndemână exemplu pentru aplicarea acestei teorii este procesul de transformare a latinei populare în limbile romanice: după ce latina a fost adoptată de popoarele cucerite de romani, sunetele acesteia au fost modificate de vorbitorii autohtoni diferit, în virtutea bazei lor de articulaţie. Acest lucru a dus la transformarea latinei populare în limbile romanice. Evoluţia divergentă a latinei este considerată de Ivănescu un argument în favoarea teoriei bazei de articulaţie, întrucât fiecărui popor îi este specifică o anumită bază articulatorie, care impune o anumită direcţie de evoluţie fonetică.

Baza de articulaţie, atrage atenţia Ivănescu, nu acţionează însă oricând, ci doar în anumite condiţii de ordin economic, influenţa ei manifestându-se în condiţiile unei economii locale care nu favorizează circulaţia oamenilor şi a mărfurilor de la o regiune la alta. Este vorba de un regim economic caracteristic epocii medievale, perioadă când s-au format limbile romanice, adică un interval în care, în condiţiile unei „fixări" a populaţiilor romanizate pe regiuni, au acţionat tendinţele articulatorii autohtone ale acestora.

Baza psihologică ţine de gândirea şi mentalitatea unei societăţi; ea se referă la un cumul de particularităţi ale psihicului, intelectului şi afectivităţii unui popor. Mai exact, ea desemnează modul specific fiecărui popor de a percepe şi de a interpreta lumea[5]. Dacă baza de articulaţie vizează direct nivelul fonetic al limbii şi indirect pe cel morfologic, baza psihologică are consecinţe asupra evoluţiei morfologiei şi sintaxei limbii. Ei i s-ar datora, după Ivănescu, mai ales tendinţa unor limbi către hipotaxă sau parataxă, precum şi predilecţia pentru o anumită ordine a cuvintelor în propoziţii. O altă diferenţă faţă de baza articulatorie este faptul că baza psihologică acţionează continuu, pe când acţiunea celei dintâi este, cum am văzut, condiţionată de anumiţi factori istorico-economici.

Factorul social, care se referă la structura societăţii şi la relaţiile economice specifice unei comunităţi lingvistice într-o anumită etapă a dezvoltării ei istorice, capătă o importanţă deosebită în teoria lingvistică a lui Ivănescu, fapt vizibil în toate lucrările acestuia de istoria limbii. În monumentala sa *Istorie a limbii române*, savantul precedă prezentarea particularităţilor lingvistice specifice fiecărei etape de evoluţie de câte o amplă expunere a condiţiilor economico-sociale ale populaţiei romanizate sau, mai târziu, româneşti din perioada analizată.

Analizând particularităţile lingvisticii moderne[6], E. Coşeriu menţionează, printre altele, preocuparea cercetătorilor pentru aspecte de ordin teoretic şi

[5] Limba, văzută ca expresie a spiritului poporului care o utilizează, este o idee de origine humboldtiană.

[6] Prin lingvistică modernă, Coşeriu înţelege lingvistica actuală, adică a secolului al XX-lea.

metodologic: „O atare unitate nu exclude însă, ci într-un anumit sens chiar implică diferenţierea internă, astfel încât lingvistica actuală prezintă, după cum s-a spus, o mare varietate de curente şi orientări. Aceasta, în conformitate cu una din particularităţile care îi determină unitatea ideală: *focalizarea interesului asupra teoriei şi metodologiei* [subl. n.]. Cu alte cuvinte, unitatea epistemologică «formală» este cea care justifică varietatea «substanţială» a lingvisticii actuale, motivaţia epistemologică formală şi generică fiind aceeaşi: primatul atribuit teoriei şi metodelor, însă aceste teorii şi metode sânt uneori diferite, alteori chiar radical diferite" (Coşeriu 2000: 81). Potrivit acestei viziuni, istoria lingvistică a lui Ivănescu are o dimensiune modernă incontestabilă. În toate scrierile sale pe tema istoriei limbii române, cercetătorul ieşean manifestă o preocupare aproape obsesivă pentru precizarea şi descrierea metodelor şi principiilor de studiu pe care le-a considerat adecvate şi pe care, în consecinţă, le-a aplicat în cercetarea diacroniei limbii.

Teoria diacronică a lui G. Ivănescu este una antropologistă, care pledează pentru includerea factorului uman în investigaţia lingvistică. Acest lucru este cu atât mai important, cu cât marele savant ieşean şi-a elaborat concepţia lingvistică într-o perioadă în care teoriile structuraliste, încă la modă, separau sau tindeau să separe studiul limbii de realităţile exterioare acesteia, inclusiv de vorbitori. În acest context al teoriei lingvistice, încercarea lui Ivănescu de a reintroduce în ecuaţie factorul uman, prin intermediul teoriei referitoare la baza de articulaţie şi la baza psihologică, este, deopotrivă, un act de curaj şi, în acelaşi timp, o continuare izbutită a teoriei lui A. Philippide.

BIBLIOGRAFIE

Coşeriu 2000 = Eugeniu Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Chişinău, Editura ARC.

Humboldt 2008 = Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii*, versiune românească şi introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie şi indici de Eugen Munteanu, Bucureşti, Editura Humanitas.

Ivănescu 1950 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, extras din „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", XIII–XIV, 1946–1947 [1950], p. 3–48.

Ivănescu 2000 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ediţia a II-a, îngrijirea ediţiei, indice de autori şi indice de cuvinte: Mihaela Paraschiv, Iaşi, Editura Junimea.

Ivănescu ms. nr. 52/6a = G. Ivănescu, *Dreptul de a revizui lingvistica structuralistă contemporană*, manuscrisul nr. 52, dosarul 6, Biblioteca Filialei din Iaşi a Academiei Române, Fondul „G. Ivănescu".

Ivănescu ms. nr. 52/6b = G. Ivănescu, *Principiile şi metodele istoriei limbii*, manuscrisul nr. 52, dosarul 6, Biblioteca Filialei din Iaşi a Academiei Române, Fondul „G. Ivănescu".

BDD-A1178 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:03 UTC)

G. IVĂNESCU'S PRINCIPLES OF RESEARCHING THE LANGUAGE HISTORY

ABSTRACT

In this paper I aimed at exposing the way G. Ivănescu understands the process of linguistic development and the manner in which this process should be studied. With regards to the first aspect, I presented the factors that, in Ivănescu's opinion, shape the evolution of languages: the basis of articulation, the psychological basis, and the social structure of the community that makes use of the respective language. I also exposed the methodological principles that must be obeyed by the language historian. First of all, Ivănescu argues that the linguistic development is to be divided into phases of evolution. The linguistic phenomena must then be grouped according to these phases. Secondly, the researcher must be interested in discovering not only the diachronic transformations, but also their causes, like any other scientist studying natural sciences. As the processes of language creation and nation formation are considered closely interrelated, Ivănescu believes that the linguist should establish the phases of linguistic evolution in relation to the phases of social development. Finally, the Iassian scholar states that the research of the spoken languages must be separated from that of written languages; the evolutions of these two linguistic variations are considered influenced by different factors and, therefore, should be treated as such by the language historian.

Keywords: *diachrony*, *basis of articulation*, *psychological basis*, *linguistic change*, *linguistic development*, *structuralism*, *language history*.

ELOGIU SPIRITULUI CREATOR: G. IVĂNESCU

ILEANA OANCEA*

„Lingvistica trebuie să explice limba, atât cât se poate ea explica, prin om şi, deci, prin istoria popoarelor" (Grigore Ilisei, *Portrete în timp* [interviu acordat de G. Ivănescu lui...], Junimea, Iaşi, 1992, p. 138).

Venirea profesorului G. Ivănescu, în 1963, la o facultate proaspăt înfiinţată, la care activau deja eminenţi profesori formaţi în centre universitare puternice: Eugen Todoran, V. Iancu şi, mai apoi, Şt. Munteanu, a însemnat enorm pentru evoluţia acesteia. „Întemeietorii" se vor dovedi, în curând, personalităţi proeminente ale culturii române, dând anvergură studiilor literare din perspective moderne. Prezenţa acestora a permis unei facultăţi tinere să ocolească marginalitatea, mai mult, a permis alăturarea facultăţii, nu peste multă vreme, vechilor instituţii din tară, cu o tradiţie prestigioasă. Facultatea filologică timişoreană devenea a patra instituţie cu acest profil din ţară, din punctul de vedere al valorii ei academice.

Venirea profesorului G. Ivănescu a însemnat o puternică schimbare de paradigmă în cercetarea filologică şi în pregătirea filologică a tinerilor pasionaţi de lingvistică, aflată atunci în plină transformare în plan mondial. Căci marele lingvist aducea cu sine atmosfera de neconfundat a laşului universitar interbelic, un oraş simbol care i-a fixat destinul (cf. interviul citat, *Portrete în timp*, p. 144). Nevoia de creaţie şi aspiraţia spre erudiţie, dar şi spre originalitate le-a învăţat G. Ivănescu de la maeştrii săi. Tot ceea ce marile întâlniri cu A. Philippide, în primul rând, Garabet Ibrăileanu, Iorgu Iordan, dar şi cu G. Călinescu au putut să aducă definitoriu în modelarea unui spirit veşnic neliniştit, avid de cunoaştere, iscoditor, aflat în formare atunci, le-a adus cu sine pentru buna alcătuire spirituală a discipolilor timişoreni. Contactul de scurtă durată cu Eugeniu Coşeriu, cel mai mare lingvist al epocii noastre, pe atunci student, l-a marcat, de asemenea, G. Ivănescu urmărind impresionanta carieră mondială a acestuia şi analizându-i cu atenţie lucrările într-o epocă în care Coşeriu era mai mult sau mai puţin ignorat în România.

* Universitatea de Vest, Timişoara, bd. Vasile Pârvan, nr. 4, România

ALIL, t. LIII, 2013, Bucureşti, p. 257–263

BDD-A1178 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:03 UTC)